

УДК 37.016.94:3.082.4:316.422

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.2.14>**О. М. Сирцова**кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та суспільно-гуманітарних дисциплін
Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ В П'ЯТОМУ КЛАСІ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена питанню моделювання та характеристики системи психолого-педагогічних умов освітнього процесу в 5 класі, за яких можливими є реалізація Державного стандарту базової середньої освіти та перехід від знаннєвої до компетентнісної моделі навчання в громадянській та історичній освітній галузі.

У статті представлено результати наукового дослідження, які отримані за використання таких методів, як аналіз та синтез інформації, інтуїтивне, функціональне та структурне моделювання, а також логічний метод, застосований на засадах гіпотетичного та аксіоматичного підходів.

Показано, що розробка та прийняття Концепції Нової української школи та Державного стандарту базової середньої освіти є закономірним етапом розвитку української середньої освіти, який вписується в міжнародні та загальноєвропейські підходи щодо реформування освітньої галузі в умовах формування інформаційного суспільства.

Визначено, що реалізація поставленої мети базової середньої освіти України в громадянській та історичній галузі можлива лише за ситуації, коли створена саме система психолого-педагогічних умов освітнього процесу, за якої відбувається перехід від традиційної (за якої учень є об'єктом) до інноваційної (за якої учень є суб'єктом) моделі навчання.

До складників змодельованої системи психолого-педагогічних умов зараховано такі: врахування індивідуальних та вікових особливостей учнів покоління Z; переорієнтація їхньої діяльності з навчання на учіння, а навчально-пізнавальної мотивації із зовнішньо-негативної на внутрішньо-позитивну засобами діяльнісного підходу, інноваційних технологій навчання, технології формування оцінювання та надання ефективного відгуку на роботу учнів тощо; організація освітнього процесу на засадах глибинного навчання, що має сприяти формуванню наскрізних для всіх компетентностей умінь та педагогіки партнерства, що позбавить учнів страху засудження, дії та наслідків дії тощо; виконання педагогом не лише ролі вчителя, а й коуча, фасилітатора, ментора.

Здійснено загальну характеристику учнів покоління Z та висунуто гіпотезу використання яких освітніх стратегій уможливує формування в них ключових компетентностей та наскрізних умінь.

Зроблено опис сутності та характеристики складників освітнього процесу, організованого на засадах глибинного навчання та діяльнісного підходу, показано його компетентнісний потенціал на прикладі формування наскрізного умінь читання з розумінням на уроках історії.

Продемонстровано можливості застосування елементів коучингового підходу в освіті та технології формування оцінювання як засобів мотивації учнів до навчально-пізнавальної діяльності та бачення траєкторії власного розвитку.

Ключові слова: *Нова українська школа, Державний стандарт базової середньої освіти, громадянська та історична освітня галузь, особливості покоління Z, глибинне навчання, діяльнісний підхід, ефективний зворотний зв'язок.*

Постановка проблеми. XXI століття має суттєві відмінності від попередніх століть. Зміни торкнулися всіх сфер життя людства на всіх континентах. Не оминули вони й систему освіти. З метою надання допомоги країнам у вивченні довгострокових проблеми, що стоять перед освітою, на міжнародному рівні Організація економічної співпраці та розвитку розпочала дослідницький проєкт «Майбутнє освіти і навичок 2030». Нині в рамках цього проєкту в Навчальному компасі визначено знання, уміння та цінності, які дадуть змогу підготувати сучасних школярів та студентів

до зайняття робочих місць, які ще не створені, до рішення соціальних проблем, які ми собі ще не можемо уявити, та до використання технологій, які ще не винайдені. Звернемо увагу, що знання згруповані за категоріями – дисциплінарні, міждисциплінарні, епістемічні та процедурні; цінності – особистісні, соціальні, суспільні та загальнолюдські; уміння – пізнавальні та метапізнавальні (критичне мислення, креативність, уміння вчитися та уміння саморегуляції); соціальні та емоційні (емпатія, самоефективність, відповідальність та уміння співпрацювати) [11].

В умовах формування інформаційного суспільства та вищезазначених викликів в європейському просторі головне місце посів компетентністний підхід, що став філософією, яка формує інноваційне бачення освіти. Європейська рамка ключових компетентностей для навчання впродовж життя (2006 р., 2018 р.), яка була затверджена Рекомендацією Європейського Парламенту та Європейської Ради, під ключовими компетентностями розуміє комбінацію знань, умінь та цінностей/ставлень. При цьому знання складаються з фактів і цифр, концепцій, ідей та теорій, які підтримують розуміння певної галузі чи предмета; уміння визначаються як здатність здійснювати процеси та використовувати наявні знання для досягнення результату; цінності/ставлення описуються як схильність та образ мислення, щоб діяти/реагувати на ідеї, людей чи ситуації. До переліку ключових компетентностей увійшли грамотність, багатомовна компетентність, математична компетентність та базові компетентності з науки та техніки, цифрова компетентність, особистісна, соціальна компетентності та вміння вчитися, громадянська компетентність, підприємницька компетентність, культурна обізнаність та самовираження [8].

Розуміючи виклики, які стоять перед системою освіти, Україна теж не залишилась осторонь та розпочала її реформування. 27 жовтня 2016 р. колегією Міністерства освіти та науки України ухвалено Концепцію Нової української школи. У цьому документі простою мовою пояснюється сутність змін в освіті, що закладаються Законом України «Про освіту». До переліку ключових компетентностей, які нині є обов'язковими результатами навчання здобувачів освіти, належать такі: вільне володіння державною мовою, здатність спілкуватися рідною (в разі відмінності від державної) та іноземними мовами, математична компетентність, компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій, інноваційність, екологічна компетентність, інформаційно-комунікаційна компетентність, навчання впродовж життя, громадянські та соціальні компетентності [5].

Процес реформування системи освіти розпочато з впровадження Державного стандарту початкової освіти (затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України 21.02.2018 р. № 87). Нині перші пілотні класи перейшли до середньої школи. Розпочато пілотування Державного стандарту базової середньої освіти (затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України 30.09.2020 р. № 898). Таким чином, у системі базової середньої освіти розпочинається процес переходу від знаннєвої (традиційної – знаю що) до компетентнісної (інноваційної – знаю як) моделей навчання.

У науковій літературі приділено достатньо уваги проблемам організації освітнього процесу на засадах компетентнісного, діяльнісного та

синергетичного підходів як основи формування ключових компетентностей здобувачів освіти. Питанням формування ключових та предметних компетентностей здобувачів освіти присвячені праці як зарубіжних авторів, таких як Р. Бадера, Д. Мертенса, Б. Оскарсона, А. Шелтена, так і наших вітчизняних – І. Бежа, Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшиної, Є. Павлютенкова, Л. Парашенко, О. Пометун, О. Савченко, С. Трубачева та ін.

У зарубіжній науковій та методичній літературі останнє десятиліття значну частину робіт присвячено вирішенню питання формування ключових компетентностей здобувачів освіти засобами глибинного навчання. Так, у роботі Tracy Wilson Smith та Susan A. Colby (2005 р.), яка присвячена вивченню практик викладання в закладах освіти США, доходять висновків, що навчання в більшості класів, за якими вони спостерігали, характеризується такими словами, як відтворення та категоризація інформації або відтворення простих процедур/алгоритмів, та має перейти від практик поверхневого навчання до практик глибинного навчання, орієнтованого саме на формування компетентностей, а не надання знань [12]. Характеристичі глибинного навчання як умови формування ключових компетентностей здобувачів освіти присвячені роботи таких дослідників, як Monica R. Martinez, Dennis R. McCrath, Elizabeth Foster тощо [9]. Однією з найбільш ґрунтовних праць щодо сутності глибинного навчання є стаття Noel Entwistle «Сприяння глибинному навчанню засобами викладання та оцінювання» [10]. Описані практики викладання навчальних предметів на засадах глибинного навчання можуть бути використані українськими педагогами в процесі реалізації Державного стандарту базової середньої освіти.

Окремим питанням реалізації концептуальних засад НУШ у вивченні історії в закладах загальної середньої освіти розглядають І. Бондар, В. Дяків, О. Желіба, О. Комарницький, Т. Ладиченко, З. Удич та інших. Водночас комплекс психолого-педагогічних умов як основи реалізації компетентнісного потенціалу Державного стандарту базової середньої освіти в громадянській та історичних галузі в науковій літературі не розглядалися.

Мета статті полягає в моделюванні та характеристиці системи психолого-педагогічних умов освітнього процесу в 5 класі, за яких можливими є реалізація Державного стандарту базової середньої освіти та перехід від знаннєвої до компетентнісної моделі навчання в громадянській та історичній освітній галузі.

У роботі використані методи наукового дослідження: аналіз та синтез інформації, інтуїтивне, функціональне та структурне моделювання, логічний метод (на засадах гіпотетичного та аксіоматичного підходів).

Виклад основного матеріалу. Державний стандарт базової середньої освіти є нормативно-правовим документом, який визначає вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів на рівні базової середньої освіти, загальний обсяг їх навчального навантаження, розподілений за освітніми галузями, структуру та зміст базової середньої освіти.

Громадянська та історична освіта здобувачів освіти має на меті розвиток особистості учня через осмислення минулого, сучасного та зв'язків між ними, взаємодії між глобальними, загальноукраїнськими і локальними процесами, формування ідентичності громадянина України, його активної громадянської позиції на засадах демократії, патріотизму, поваги до прав і свобод людини, визнання цінності верховенства права та нетерпимості до корупції [2].

Вимірюваність досягнення мети забезпечується переліком конкретних навчальних результатів, які передбачають, що випускники базової середньої освіти мають мислити історико-хронологічно, геопросторово, критично та системно, усвідомлювати власну гідність, реалізовувати власні права і свободи, поважати права і гідність інших осіб, виявляти толерантність, протидіяти проявам дискримінації, дотримуватися демократичних принципів, конструктивно взаємодіяти з іншими особами, спільноту закладу освіти, місцевою громадою і суспільством, долучатися до розв'язання локальних, загальнонаціональних і глобальних проблем, усвідомлювати необхідність утвердження верховенства права і дотримання правових норм для забезпечення сталого розвитку суспільства.

На перший погляд здається, що поставлена мета є недосяжною. Однак необхідно звернути увагу на той факт, що базова середня освіта має два цикли: адаптаційний (5-6 класи) та базового предметного навчання (7-9 класи), що надає змогу враховувати вікові та індивідуальні особливості розвитку і потреби учнів, а також забезпечити їх просування індивідуальними освітніми траєкторіями. Перед педагогами постають питання: за яких психолого-педагогічних умов є можливою реалізація мети та компетентнісного потенціалу Державного стандарту базової середньої освіти? Що ми маємо врахувати в плануванні та здійсненні освітнього процесу? Як маємо мотивувати учнів? Як перейти від традиційного навчання, орієнтованого на отримання знань, до викладання та учіння, які орієнтовані на формування компетентностей та наскрізних для всіх компетентностей умінь?

Ми вважаємо, що реалізація поставленої мети можлива лише за ситуації, коли створена саме система психолого-педагогічних умов освітнього процесу, за якої відбувається перехід від традиційної (за якої учень є об'єктом) до інноваційної (за якої учень є суб'єктом) моделі навчання.

До такої системи психолого-педагогічних умов ми зараховуємо: врахування індивідуальних та вікових особливостей здобувачів освіти п'ятого року навчання; переорієнтація їхньої мотивації до учіння із зовнішньо-негативної на внутрішньо-позитивну засобами діяльнісного підходу, інноваційних технологій навчання, технології формування оцінювання, надання ефективного відгуку на роботу учнів тощо; організація освітнього процесу на засадах глибинного навчання, що має сприяти формуванню наскрізних для всіх компетентностей умінь, та педагогіки партнерства, що позбавить учнів страху засудження, дії та наслідків дії тощо; виконання педагогом не лише ролі вчителя, а й коуча, фасилітатора, ментора.

Врахування індивідуальних та вікових особливостей здобувачів освіти п'ятого року навчання. Починаючи працювати з п'ятикласниками, педагог має усвідомлювати, що вони за теорією покоління належать до покоління Z, а за кілька років до п'ятого класу прийде покоління A. Педагогам необхідно враховувати, що їхні учні відрізняються від них як способами спілкування та отримання знань, так і швидкістю мислення [7, с. 151]. Дітей покоління Z ще називають дітьми, які «народилися з планшетом в руках». Це покоління, що зростає в період становлення цифрового суспільства, в якому за увагу споживача інформації конкурують її виробники, використовуючи різні засоби: звук, колір, обсяг, швидкість зміни медіаконтенту тощо. Наслідком є складність концентрації уваги на одній дії, оскільки вони звикли до поверхневої уваги до великої кількості предметів одночасно. Для них характерне так зване «кліпове мислення». Ми погоджуємося з визначенням цього поняття, яке надав науковець Т. Семеновських. Кліпове мислення означає сприйняття даних короткими яскравими уривками, без намагання встановити між ними логічні зв'язки (на зразок способу сприйняття даних у музичному відеоролику, в якому відеоряд – це слабо пов'язані між собою образи). За аналогічним принципом формуються кліпове мислення та світогляд, коли людина сприймає світ не цілісно, а як послідовність майже не пов'язаних між собою частин, фактів, подій [7, с. 152–152]. Здобувачі освіти з кліповим мисленням не спроможні довго концентруватися на певних конкретних повідомленнях (їх ще іноді називають восьмисекундниками), в них візуальне сприйняття інформації домінує над вербальним, і вони є багатозначними. Також вони індивідуалісти, потребують психологічного та фізичного комфорту (домінує бажання щастя за принципом «життя сьогодні і зараз»), знаходяться ще під більшою опікою власних батьків, ніж попереднє покоління, тому не виявляють лояльності до інших або закладу освіти, сконцентровані на короткострокових цілях, соціально відкриті (цінують чесність). Щоб процес

навчання та учіння представників покоління Z був результативним, відомий американський експерт у сфері освіти дорослих і дітей Дж. Коатс радить забезпечити чітку структурування освітнього процесу, зворотний зв'язок, візуалізувати навчальний матеріал [4]. Особливостями освітнього процесу мають стати створення індивідуальних освітніх траєкторій учнів, застосування практико орієнтованих завдань, навчання за взаємодії (кооперація, колоборація здобувачів освіти), застосування сучасних засобів та технологій (гейміфікація, відео, квести тощо).

З огляду на це освітній процес на уроках суспільствознавчих дисциплін доцільно організувати на *засадах глибинного навчання та діяльничного підходу*. Це дасть змогу активізувати саме внутрішньо-позитивну мотивацію, яка полягає в отриманні задоволення від самої діяльності, розумінні значущості для особистості безпосереднього її результату. Концептуальні риси стратегії глибинного навчання в зіставленні зі стратегією поверхневого навчання визначено англійським дослідником Noel Entwistle. Він зазначає, що існує можливість умовно об'єднати вчителів у три групи. Педагоги першої групи вважають, що навчання полягає в забезпеченні засвоєння учнями всієї інформації, яка міститься в програмі (контент орієнтована), друга – фокусується на діяльності учнів, з акцентом на надання завдань, розроблених для забезпечення активного навчання та допомоги їм ефективно розвивати навички навчання. Остання, яка за обсягом менша, ніж дві попередні, орієнто-

вана на організацію процесу учіння (більша стурбованість про допомогу учням у розвитку компетентностей та моделювання освітнього процесу й системи оцінювання для реалізації цієї мети).

На підставі вищезазначеного дослідження нами зроблено порівняльний аналіз ключових рис стратегій поверхневого та глибинного навчання (табл. 1) [10].

Умовою переходу від репродуктивного до творчого рівня вважаємо сформованість в учнів уміння читання з розумінням. Саме з цього починається і процес розвитку критичного та системного мислення учнів. Необхідно зазначити, що процес читання складається з трьох етапів: перший – сприйняття тексту, розкриття його змісту, своєрідна розшифровка, коли з окремих слів, фраз, речень складається загальний зміст; другий – визначення сенсу, пояснення знайдених фактів за допомогою залучення наявних знань, інтерпретація тексту (упорядкування та класифікація, пояснення і підсумовування, розрізнення, порівняння та зіставлення, угруповання, аналізування й узагальнення); третій – створення власного нового сенсу, тобто привласнення здобутих нових знань як власних у результаті роздумів.

Учні, які зупиняються під час читання тексту на етапі його сприйняття, можуть лише механічно відтворити його зміст та переказати факти (характерно для стратегії поверхневого навчання). У зв'язку з цим психологи виокремлюють кілька рівнів розуміння тексту під час читання: 1) розуміння фактів, того, про що йдеться; 2) розуміння

Таблиця 1

Порівняння ключових рис стратегій поверхневого та глибинного навчання

Стратегія	Поверхнєве навчання	Перехід відбувається в /за	Глибинне навчання
<i>Розуміння вчителем сутності процесу навчання</i>	Учитель, зорієнтований на здобуття учнями знань	–	Учитель, зорієнтований на створення умов для формування компетентностей учнів. Учні зорієнтовані на учіння
<i>Дії вчителя</i>	Надання інформації + передавання структурованих знань	Активних та інтерактивних методів навчання	Фасилітація розуміння учнями матеріалу + заохочення учнів до навчання та досягнення успіху
<i>Концепція навчання</i>	Запам'ятовування інформації як її неспоріднених частин		Поєднання ідей, висунення гіпотези та пошук аргументів
<i>Стратегії роботи з інформацією</i>	Відтворення інформації: від непослідовного переліку частин інформаційного повідомлення до короткого його опису	Надання учнями відповіді, яка не містить аргументів	Трансформація інформації: від надання відповідей, які містять аргументи, до власного погляду
<i>Мета учня (мотивація)</i>	Страх перед невдачею (невиконанням завдання)	Організації навчання на принципі системності Застосування законів тайм-менеджменту Обережного ставлення до оцінки та моніторингу результатів	Інтерес до ідеї, самомоніторинг рівня розуміння матеріалу
<i>Намір учня</i>	Виконання завдання з мінімальними зусиллями	–	Пошук сенсу отриманого знання
<i>Рівень розуміння учнем навчального матеріалу</i>	Обмежене сприймання інформації	–	Розуміння сутності явищ, процесів, бачення зв'язків між блоками інформації

структури самого тексту, визначення основної та другорядної інформації, висунування гіпотези та знаходження аргументів, які містяться в тексті і підтверджують або заперечують гіпотезу, встановлення зв'язків, відносин, причин, наслідків, прихованих за словами тексту; 3) усвідомлення загального настрою твору, особистісного ставлення автора тексту до подій, які описані, а також усвідомлення власного ставлення до того, що написано і як написано.

Проблемою організації освітнього процесу на засадах глибинного навчання є несформованість в учнів умінь читання з розумінням. Найбільш влучний час початку вирішення означеного – адаптаційний цикл базової середньої освіти (5-6 класи). Упродовж цього періоду необхідно навчити їх читати саме науковий історичний текст, зокрема: визначати ключові слова, змістовні частини тексту, робити висновки, розділяти факти та судження, групувати інформаційні одиниці, встановлювати зв'язки між блоками згрупованої інформації, декодувати та кодувати представлену в тексті інформацію, схематизувати її. Формування в учнів цієї навички відбувається за систематичного виконання ними блоків запитань та завдань до змісту історичного тексту. У межах цих блоків взаємопов'язані завдання та запитання мають подаватися від простого до складного.

Пропонуємо можливі завдання. 1. Прочитайте текст. Підкресліть у ньому ключові (опорні) слова (слова або словосполучення, які мають істотне смислове навантаження, передають головну думку). 2. Визначте, зі скількох змістовних частин складається текст. Випишіть до кожної змістовної частини ключові слова. 3. Знайдіть у тексті слова, які свідчать про те, що... 4. Складіть із набору ключових слів речення, яке буде вказувати на головну думку змістовної частини тексту. (Таким чином, учень навчається робити висновок). 5. Знайдіть у тесті факти, які підтверджують... (Учні мають навчитися відокремлювати факти від суджень, використовуючи наступні критерії: а) подія дійсно відбулася, мала місце; б) вона зафіксована; в) вона незмінна; г) те, що вона відбулась, можна перевірити (підтвердити).

Наступні запитання мають бути сформульовані на рівні аналізу. Наведемо приклад. Підберіть два прикметника, три дієслова, які будуть характеризувати факт, подію, процес, історичну особу тощо; визначте причини, наслідки події; порівняйте процеси, явища за наведеними критеріями.

Для формування навички декодування інформації (бачення її структури) доречним є метод «Десять слів». Зміст цього методу полягає у визначенні десяти слів, які необхідно виписати в послідовності відповідно до подання їх у тексті та прочитавши які можна зрозуміти зміст усього тексту. Наприклад, до казки «Колобок» перелік слів є таким: дід, баба, тісто, покотився, зайчик, вовчик, ведмідь, втік, лисиця, з'їла.

Окремо наголосимо на необхідності розвитку понятійного мислення учнів. За стратегією глибинного навчання вони мають розуміти, а не запам'ятовувати визначення понять (історичних термінів). Це відбувається за певним алгоритмом, як-от: 1) визначте ключові слова, які характеризують значення поняття; 2) з них оберіть ключове слово, яке дає відповідь на питання «Що це?» (знайдіть першорядну ознаку загального характеру); 3) проаналізуйте другорядні ознаки (історичний термін майже завжди прив'язаний до певного часу, території); 4) сформулюйте визначення поняття.

В освітньому процесі естонських шкіл досить часто використовується метод під назвою «Модель Фраєра», який дає змогу підвести учнів до розуміння сутності термінів, явищ, процесів. Він полягає у визначенні їхніх основних та другорядних характеристик, наведенні прикладів та встановленні виключень, із подальшою візуалізацією в табличному вигляді. Найбільш ефективними засобами, які надаватимуть змогу розвивати в учнів критичне та системне мислення та формувати їхнє візуальне мислення, є такі: деревовидні та радіантні діаграми, ментальна карта, діаграма Вена, діаграма Ісякава (відома як фішбоун), хмаринки слів, меми, інфографіка, таблиці, таблиця SWOT-аналізу та ін. Для розвитку абстрактно-логічного мислення учнів на уроках суспільствознавчих дисциплін можна використовувати порівняльно-історичний метод. Його складниками є узагальнення, аналогія, компаративний аналіз, моделювання. Під компаративним аналізом ми розуміємо метод, за допомогою якого в порівнянні виявляється загальне й особливе в історичних явищах, досягається пізнання різних історичних рівнів розвитку одних і тих же або двох різних подій, що співіснують. Учителям відомий табличний метод здійснення порівняння, для якого вони самостійно визначають критерії. Цей метод можна вдосконалити, запропонувавши окрему колонку для формулювання висновку за кожним критерієм (табл. 2).

Таблиця 2

Приклад порівняльної таблиці

Критерій для порівняння	Московське царство	Османська імперія	Висновок
Територія, яку займали			
Час існування			
Форма правління			
...			

Після заповнення таблиці учитель може запропонувати учням виписати лише речення з останнього стовпчика, що фактично має вигляд історичної аналітичної довідки. Такий метод дає змогу підготувати учнів до формування в них уміння синтезувати інформацію.

Одночасно освітній процес має бути організований на засадах діяльнісного підходу, за якого учень стає активним учасником навчання, а не залишається пасивним сприймачем інформації. Так, науковці Фонду LEGO FOUNDATION (Данія) оприлюднили результати власних досліджень та дійшли висновків, що в межах діяльнісного підходу найефективнішими інтегрованими педагогіками в питанні формування в учнів компетентностей та наскрізних умінь, які дадуть їм змогу в майбутньому стати конкурентоспроможними особистостями на ринку праці, є активне навчання, кооперативне навчання, емпіричне навчання, навчання через гру, навчання на основі запитів учнів, проблемне навчання, проєктне навчання та педагогіка Монтессорі. Спільними характерними ознаками цих педагогів є те, що вони одночасно значущі (за використання релевантних, значущих та захоплюючих завдань, проблемно орієнтованих питань, дослідницьких проблем або проєктів), соціальними (коли учні працюють у групах), активними, мотивуючими та радісними [6, с. 9].

Вагомими факторами у вирішенні завдання активізації внутрішньо-позитивної мотивації учнів до навчально-пізнавальної діяльності мають стати як організація освітнього процесу на засадах педагогіки партнерства, так і надання ефективного зворотного зв'язку на роботу учнів із застосуванням інструментів та прийомів формуального оцінювання та елементів коучингового підходу в освіті. Звернемо більш детально увагу на питання організації зворотного зв'язку та надання ефективного відгуку на роботу учнів. У цьому випадку вчитель виступає в ролі коуча та ментора одночасно. Метою педагога-коуча є не надання готових відповідей (на відміну від ментора) учням та передача власних знань і демонстрація власних умінь, а створення такої системи запитань, які спонукають здобувачів освіти до саморозвитку, аналізування власних ресурсів, резервів, цілепокладання та вироблення власної моделі досягнення цілей. При цьому ми виходимо з того, що кожна людина гарна такою, якою вона є, в середині кожної особистості вже всі необхідні для неї ресурси [3, с. 25]. До правил ефективного відгуку на роботу учнів ми зараховуємо такі: своєчасність, запит на дозвіл надання відгуку, баланс між позитивом та негативом («принцип сенгвіча»: вказати на те, що вдалося, потім на те, що зроблено не вірно, повернутися до позитивних моментів представленої роботи), безоцінність щодо особистості педагога, надання фактів

щодо представленої роботи, використання дієслів у минулому часі, надання можливості відповіді/реакції слухачем, формулювання рекомендацій щодо можливостей покращення результату тощо. У відгуку немає місця звинуваченням та фразам, які можуть викликати почуття провини. Доречним є використання «Я»-висловлювань. Відгук має спонукати до досягнення мети, вказувати на нові можливості, мотивувати до створення алгоритмів покращення результату.

Надання відгуку під час обговорення з учнем його роботи потребує застосування коучингового підходу. Тому варто всі складники освітнього процесу базувати на засадах педагогіки партнерства та врахування індивідуальних психологічних та вікових особливостей здобувачів освіти. Не зайвим буде і здійснення викладачем транзактного аналізу (модель Е. Берна) власної поведінки (розуміння власного еґо-стану та налагодження взаємодії на рівні еґо-станів дорослий–дорослий) [1]. Вступаючи в діалог, необхідно застосовувати слова-пом'якшувачі, опанувати мистецтвом повтору (переформулювання основних аспектів із використанням власних слів співрозмовника, налаштування на його інтонації і мову тіла), розвивати навички активного слухання, опанувати секрети формулювання влучних запитань (на кшталт, заміна запитального слова «чому?» на «як?», використання замість слова «ти» слова «ми», фокусування уваги на майбутньому, використання слів, які мають сприяти формуванню системного мислення, – розвиток, пояснення, відкриття, еволюціонування, зростання, навчання тощо).

За умови організації освітнього процесу на засадах діяльнісного підходу під час застосування групових форм роботи має відбуватися фасилітація конструктивного спілкування між учнями задля виконання навчального завдання, в якому вчитель виконує роль фасилітатора. Фасилітатор керує процесом, проводить учасників групи через процес обговорення, прийняття рішення. При цьому він не несе зміст виконання завдання. У такому процесі учні здобувають знання самостійно, усвідомлюють їх практичне значення, що призводить до формування їхньої внутрішньо-позитивної мотивації до учіння.

Висновки і пропозиції. Виклики та проблеми, які постали перед сучасною середньою освітою України, вписуються в загальні тенденції розвитку освіти як на міжнародному, та і європейському просторах. Вони пов'язані з початком формування інформаційного суспільства та стрімкою зміною вимог роботодавців до майбутніх найманих працівників. На зміну знаннєвій моделі навчання прийшла компетентнісна. Початок реформування системи середньої освіти України покладено прийняттям Закону України «Про освіту», Концепції Нової української школи та Державного стандарту базової середньої освіти, в яких закладено на

рівні результатів навчання формування в учнів ключових компетентностей та наскрізних для всіх компетентностей умінь.

Результатом моделювання освітнього процесу в майбутніх п'ятих класах на уроках суспільствознавчого циклу дисциплін став висновок, що навчання має бути організованим за певної системи психолого-педагогічних умов, до яких належать врахування психологічних особливостей учнів покоління Z, застосування основних засад глибинного навчання та діяльнісного освітнього підходу, переорієнтація зовнішньо-негативної мотивації здобувачів освіти до навчання на внутрішньо-позитивну до учіння, що ми пов'язуємо з використанням, зокрема, технології формувального оцінювання, надання ефективних відгуків на виконану роботу, елементів коучингового та фасилітаційного підходів.

Вирішення завдання реалізації зазначеної системи психолого-педагогічних умов організації освітнього процесу потребує зміни філософії мислення вчителя від розуміння ним своєї основної функції як передачі структурованих знань учням до орієнтації на організацію саме процесу учіння.

Список використаної літератури:

1. Берн Э. Игры, в которые играют люди. URL: <https://cutt.ly/BznR9AW> (дата звернення: 01.11.2021).
2. Держстандарт стандарт базової середньої освіти (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 р. № 898). URL: <https://cutt.ly/zRNIn6G> (дата звернення: 01.11.2021).
3. Достижение целей: Пошаговая система / Мэрилин Аткинсон, при участии Рае Т. Чойс; Пер. с англ. 2-е изд. Москва : Альпина Паблишер, 2013. 281 с.
4. Коростіль Л.А. Покоління Z: пошук способів педагогічної взаємодії. URL: <https://cutt.ly/gRNlJex> (дата звернення: 01.11.2021).
5. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://cutt.ly/JR1SjAt> (дата звернення: 01.11.2021).
6. Паркер Р., Томсен Б.С. Біла книга. Діяльнісний підхід у школі. URL: <https://cutt.ly/MRNlVMZ> (дата звернення: 01.11.2021).
7. Струтинська О.В. Особливості сучасного покоління учнів та студентів в умовах розвитку цифрового суспільства. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2020. № 9. С. 145–160. URL: <https://cutt.ly/xRNOPRB> (дата звернення: 01.11.2021).
8. Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (Text with EEA relevance) (2018/C 189/01). URL: <https://cutt.ly/IRNO7uu> (дата звернення: 01.11.2021).
9. Monica R. Martinez, Dennis R. McCrath, Elizabeth Foster How deep learning can create a new vision for teaching URL: <https://cutt.ly/XRNPeZx> (дата звернення: 01.11.2021).
10. Noel Entwistle Promoting deep learning through teaching and assessment: conceptual frameworks and educational contexts. URL: <https://cutt.ly/dRNPrx8> (дата звернення: 01.11.2021).
11. OECD. Future of education and skills 2030. URL: <https://cutt.ly/ORNPhgl> (дата звернення: 01.11.2021).
12. Tracy Wilson Smith and Susan A. Colby Teaching for deep learning URL: <https://cutt.ly/FRNPYra> (дата звернення: 01.11.2021).

Syrtsova O. Peculiarities of history teaching in the fifth grade in the conditions of implementation of the state standard of basic secondary education: methodological aspect

The article is devoted to the modeling and characteristics of the system of psychological and pedagogical conditions of the educational process in 5th grade, under which it is possible to implement the State Standard of Basic Secondary Education and the transition from knowledge to competence model of teaching in civic and historical education.

The article presents the results of scientific research obtained using such methods as analysis and synthesis of existing information, intuitive, functional and structural modeling, the logical method used on the basis of hypothetical and axiomatic approaches.

The development and adoption of the Concept of the New Ukrainian School and the State Standard of Basic Secondary Education is a natural stage of development of Ukrainian secondary education, which fits into international and European approaches to education reform in the information society has been shown in the article.

It is determined that the realization of the goal of basic secondary education in Ukraine in the civic and historical education is possible only in situations where a system of psychological and pedagogical conditions of the educational process, which is the transition from traditional (for which the student is the object) to innovative (for which the student is the subject) model of learning.

The components of the simulated system of psychological and pedagogical conditions include: taking into account the individual and age characteristics of students of generation Z; reorientation of their activities from teaching to learning, and learning and cognitive motivation from external and negative to internal and positive means of activity approach, innovative learning technologies, technology of formative assessment and providing an effective response to the work of students, etc; organization of the educational process on the basis of in-depth learning, which should promote the formation of cross-cutting skills for all competencies

and pedagogy, which will free students from fear of condemnation, action and consequences of action, etc.; performance by the teacher not only of the role of a teacher, but also of a coach, facilitator, mentor.

A general description of students of generation Z is made and a hypothesis is put forward using which educational strategies it is possible to form key competencies and cross-cutting skills in them.

The description of the essence and characteristics of the components of the educational process, organized on the basis of in-depth learning and activity approach, shows its competence potential on the example of the formation of end-to-end reading skills with understanding on history lessons.

Possibilities of application of elements of the coaching approach in education and technology of formative assessment as means of motivation of pupils to educational and cognitive activity and vision of a trajectory of own development are shown.

Key words: *New Ukrainian school, State Standard of basic secondary education, civic and historical education, features of generation Z, deep learning, activity approach, effective feedback.*